

Н. М. Д'яченко (Кіндрачук)

ЗМІНА ГОЛОВНОЇ МЕТИ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ НА ДРУГОМУ ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДІ

Кінець ХХ століття ознаменувався пробудженням українського національно-визвольного руху, що на першому етапі свого існування асоціювався винятково із однією масовою патріотичною організацією (з березня 1992 року — політичною партією) — Народним Рухом України.

Заклик реалізувати природне право українців на політичне й національне самовизначення, повернути народу віру в свої сили й можливості — були основними завданнями Руху на шляху відродження й розбудови власної державності.

Питання відновлення та утвердження національно-державної незалежності України є надзвичайно актуальним. У науковців — істориків та політологів, а також у широких кіл громадськості події кінця 1980-х — початку 1990-х рр. в Україні викликають жвавий інтерес, і в цьому плані важливим є вивчення факторів, що спричинили появу 1991 р. на політичній карті світу незалежної України.

Особливе значення в цьому процесі відіграв Другий Всеукраїнський з'їзд НРУ, під час проведення якого була запрограмована вимога повної незалежності України.

Питання значення Другого Всеукраїнського з'їзду НРУ в боротьбі за встановлення незалежної, демократичної, суверенної України частково висвітлена в працях В. Ковтуна [1], Г. Касянова [2], Г. Гончарука [3], Ю. Діденка [4], О. Бойка [5]. Однак діяльність НРУ в пору виборювання незалежності Батьківщини до кінця не вивчена.

Завдання статті — показ значення історичної ролі проведення Другого Всеукраїнського з'їзду НРУ, який став фактором подальшої політичної активності громадян, своєрідним станом прискореного руху до заповітної мрії кожного українця — незалежної України.

Першим суттєвим кроком боротьби НРУ за досягнення незалежності від московського центру стала “Декларація про державний суверенітет України”, яка надихала рухівців на більш рішучі кроки за кращу долю України.

В умовах розгубленості проімперських сил 25–28 жовтня 1990 р. в м. Києві відбулися Другі Всеукраїнські збори НРУ, що стали наступною важливою віхою в процесі боротьби українського народу за відродження державності.

На момент проведення Другого з'їзду Рух став наймасовішою громадсько-політичною організацією, що нараховувала сотні тисяч членів, які стали тим осереддям, яке забезпечувало могутній поступ до незалежності України.

Певне уявлення про зростання політичного авторитету НРУ, його ідейного впливу на громадян України дають статистичні дані. “З 2125 учасників форуму 56,7 % припадало на Львівську, Тернопільську, Івано-Франківську області та Київ; делегати з'їзду представляли понад 40 різних політичних та громадських організацій; за національним складом 95 % з них були українцями, а за соціальним станом 68 % — інженерно-технічними працівниками, службовцями, науковою та творчою інтелігенцією. Майже п'ята частина делегатів — народні депутати різних рівнів. Рух справді організаційно зміцнів, тепер в його лавах було не 280 тисяч, а 633 тисячі членів” [6].

Так, наприклад Сергій Конев у своєму виступі “Рух і народовладдя” на засіданні других Всеукраїнських зборів Руху відмітив, що від часу перших зборів сталася величезна кількість подій. Рух перетворився у найбільшу опозиційну організацію, що нараховує сотні тисяч членів [7].

Прогресуюче зростання впливу та авторитету організації, з одного боку, а також посилення кризових явищ у народному господарстві республіки, втрата монолітності в рядах КППС, наростання політизації в суспільстві — з іншого, зумовили радикалізацію Руху як політичної сили, суть якої полягала в переході НРУ від підтримки демократичних гасел перебудови в СРСР до позиції обстоювання ідеї незалежності України.

Отже, опираючись на національні кадри, на тих, хто вважав звільнення України історичною подією для всього українського народу, Другі збори Руху зайняли позицію однозначну і чітку: не приховувати, що його мета — це “вирвати” Україну із СРСР, а головне завдання — боротьба за незалежність України.

Виступаючи на з'їзді, Віталій Дончик зазначив: “Рух справді був спочатку Рухом за перебудову, на Установчому з'їзді ми

констатували, що він природно переріс у Рух за національне відродження, нині називаємо Рухом за державну незалежність України” [8].

Так, у змінах до Програми, внесених II зборами Руху, було вилучено слова “за перебудову” і вказана мета: “відновлення державної незалежності України, створення парламентськими методами демократичної держави” [9]. Це був значний крок вперед відносно першої редакції Програми.

Отже, Народний Рух України пройшов велику еволюцію від першого до другого з’їзду, природно переріс з руху за перебудову в рух за державну незалежність України, став реальною силою, опозиційною до КПРС і тоталітарної державно-партійної системи.

Якщо перші кроки Руху були пов’язані з підтримкою комуністів, то відтепер був проголошений курс боротьби за державну незалежність України без влади комуністів. Рух закликав український люд до масового пасивного опору, акцій громадянської непокори існуючому режимові.

В документах других всеукраїнських зборів НРУ підкреслюється, що над існуванням української нації та процесом відновлення її державності нависла загроза. Заснована на обмані й насильстві, комуністична, антинародна система, прагнучи захистити свої імперські інтереси, постійно маніпулює громадською думкою, переходить у наступ на демократичні сили. У цій гострій суспільно-політичній ситуації Рух заявляє: “Трагедія українського народу у тому, що Україна стала невід’ємною частиною СРСР — унітарної держави з єдиним центром і єдиною правлячою партією, яка запровадила тоталітарну систему й довела народи до межі економічної, екологічної й духовної катастрофи. Виживання народу перебуває в прямій залежності від того, буде чи не буде Україна незалежною державою” [10].

На думку Сергія Головатого, одного із делегатів з’їзду, неважко дійти висновку, що у радянської форми української державності немає майбутнього. Майбутнє України, за його словами, — це незалежна демократична республіка. Тому, прагнучи покласти край абсолютизму (індивідуальному — в особі партійних вождів, чи корпоративному — в особі КПРС), Народний рух України поставив за мету збудувати в Україні правову державу [11].

Свій погляд на дану проблему сформулював І. Драч. В своєму виступі “Політична ситуація на Україні і завдання Руху” він зазначив, що будь-який об’єктивний історичний, політичний, економічний, соціальний, культурологічний аналіз неминуче приведе до єдиного висновку: тільки повний суверенітет українського народу, цілковито незалежна українська держава відповідають сучасному розвитку світової цивілізації. Будь-які інші форми історичного існування народу, нації, на його думку, безальтернативно і безжально відсувають, відкидають українську спільноту на задвірки цивілізації, роблять її сировиною, ресурсом для подальшого розвитку інших державних народів [12].

Іван Драч підкреслив: “Існуюча держава, говорячи словами пролетарського гімну, дбає не про нас і ніколи не дбатиме. Українці аніскільки не почнуть жити краще доти, доки Україна не перестане бути так званою союзною республікою, доки її народ не утвердить свій державний суверенітет за всіма міжнародними стандартами” [13].

Продовжуючи свій виступ, І. Драч наголосив на тому, що не існує жодної серйозної проблеми, яку не могли б у злагоді розв’язати майбутня вільна Україна і вільна Росія, та висловив сподівання, що незалежна демократична Росія все ж таки погодиться на існування незалежної від неї демократичної України: “Ми зі свого боку згодні на цілковиту незалежність Росії від України” [14].

Інші делегати з’їзду також відстоювали дану позицію. Так, Сергій Головатий зауважив, що перехід до дійсно суверенного стану української держави, а отже, і до правової держави, можливий тільки за умови усунення КПРС від державної влади в Українській РСР”. Тому надалі, на його думку, це має стати одним із головних напрямків діяльності Руху [15].

Такої ж думки дотримувався і Віталій Дончик. Під час свого виступу він підкреслив, що запобігти загальнонаціональній катастрофі без змін політичної системи, усунення монополії комуністичної партії і утвердження політичного, економічного плюралізму, багатопартійності неможливо [16]. Усунення КПРС від влади в Україні, за його словами, має здійснитися мирним парламентським шляхом.

На цьому наголосив й Іван Драч, вказуючи на те, що стра-

тегія Руху не передбачає насильного захоплення влади, а тому цілком ґрунтується на мирному шляху утвердження суверенітету українського народу [17].

Виступаючи на з'їзді, голова Львівської обласної Ради В. Чорновіл наголосив на тому, що Львівщина уже зробила немало демократичних перетворень, започаткувала багато прекрасних починань. “У нас вперше було відсунуто Комуністичну партію від влади, рішуче відсунуто, заборонено їй втручатися в господарські, адміністративні, кадрові справи. У нас вперше була узаконена національна символіка поруч із поки що існуючою так званою державною символікою” [18].

З приводу цього С. Головатий в своїй співдоповіді на тему “Україна на шляху правової держави” звернувся до всіх громадян України, які на той час ще залишалися членами КПРС. Вони, на його думку, мають усвідомити, що перебуваючи в лавах організації, яка за своїм походженням і самим своїм існуванням заперечує державний суверенітет України, бо є структурою централізаторською і владно-узурпаційною, вони — такі члени КПРС — свідомо, напівсвідомо чи несвідомо, але однозначно гальмують процес суверенізації України, процес набуття нею статусу демократичної незалежної держави.

Тому від Других Українських зборів Народний рух України має перебрати на себе роль опозиційної до КПРС структури, яка ставить за мету побудову демократичної і незалежної держави, яка гарантуватиме свободу політичної і економічної діяльності у конституційних межах [19].

Радикальними та відверто самостійницькими поглядами відрізнявся й Левко Лук'яненко: “Ніхто добровільно владу не віддає, не поступиться добровільно й комуністична партократія, тому на українські демократичні сили чекає гостра й запекла боротьба. Та коли б не було по всій Україні широкого руху за самостійність, не з'явилася б Декларація про державний суверенітет України, коли б не було широкого руху протесту проти союзного договору, Верховна Рада не відклала б його на пізніше. Без боротьби демократичних сил все б зайшло в глухий кут” [20].

Тому делегати та гості з'їзду наголосили на необхідності в найкоротший термін здійснити заходи по реорганізації Руху у відповідності до змінених Програми та Статуту Руху, що дало

б можливість об'єднатися в Русі або довкола нього всім демократичним силам, всім політичним партіям та громадським організаціям, які борються за повну державну незалежність України.

Левко Лук'яненко теж переконаний, що запобігти загальнонаціональній катастрофі неможливо без об'єднання зусиль усіх патріотичних і перейнятих почуттям історичної відповідальності сил України [21].

Свій погляд на дану проблему сформулював Сергій Головатий. У своїй промові він наголосив на тому, що Народний рух має сприятливі умови для свого переростання в масово-громадську політичну організацію, в яку на добровільних засадах можуть об'єднатися, крім окремих громадян, ще й політичні партії та громадські організації, інші рухи (молодіжний, студентський, жіночий, робітничий), культурно-просвітницькі об'єднання, національно-культурні товариства, страйкові чи робітничі комітети тощо. Створення саме такого коаліційного за змістом Народного руху України, вважає він, значною мірою пришвидшило б досягнення головної мети — побудову демократичної незалежної України [22].

Віталій Дончик теж висловився за об'єднання всіх демократичних сил: “На сьогодні найбільше бракує нашій рідній Україні єдності, згуртованості, консолідації всіх партій, груп, верств, меншостей, конфесій, бо це єдиний шлях у виборюванні омріяної державної незалежності” [23].

Один із делегатів з'їзду Володимир Яворівський у своєму виступі відмітив, що усі ті ідеї, які так криваво напрацював, викричав на своїх мітингах Рух, сьогодні піднялися на рівень парламенту, усі основоположні ідеї незалежності України і її відходу від прірви вже проголошені. Як запевняє В. Яворівський, реалізовані вони можуть бути тільки тоді, коли стануть ідеями, принаймні, 30 мільйонам наших співвітчизників [24].

Для прискорення політизації суспільства та активізації національно-визвольних сил Народним Рухом України було організовано багатотисячні маніфестації, мітинги, демонстрації, політичні дискусії, метою яких була боротьба за державну незалежність, відродження української нації, відтворення історії українського народу. Левко Лук'яненко зазначив, що через агітацію і пропаганду та проведення таких акцій, як

“Живий ланцюг” 21 січня 1990 р., виїзна сесія Великої Ради Руху в Хусті, всенародний здвиг в Берестечку, дні Козацької слави в серпні, відзначення бою УПА на Волині у вересні, НРУ перетворював українця з покірного раба на громадянина, пробуджував національну свідомість. “Це робило перебудову все більш безповоротною, а ідею самостійної України — загальноприйнятною” [25].

Отож, сама свідомість рухівських керівників еволюціонувала у бік рішучих вимог незалежності України, що значно активізувало основну частину рухівців у боротьбі за відродження та утвердження національно-державної незалежності України.

Переконалим доказом ефективності політико-виховної роботи НРУ серед громадян стало те, що народ повірив рухівцям, підтримав їх гасла і рішуче проголосував за незалежність України.

Як зазначив В. Чорновіл: “Рух — це та велика політична сила, яка найбільше зробила для того, щоб Україна стала незалежною державою. У 88–89-му — на початку 90-х років не можна було собі уявити розвитку України без Народного Руху України, без Народної Ради (це дитина Народного Руху). До наших здобутків можна зарахувати й Акт незалежності, Декларацію про державний суверенітет України і участь у референдумі — ми тоді доклали всіх сил, щоб було 92 відсотки за незалежність” [26].

Таким чином, можемо з впевненістю стверджувати, що значення Другого Всеукраїнського з’їзду Народного Руху України полягає перш за все в тому, що саме на ньому був проголошений курс на виборення повного суверенітету народу, запрограмована вимога політичної незалежності України. Другі збори Руху постановили сприяти розвитку національно-державного будівництва, скерованого на перетворення України в демократичну правову державу, покликану забезпечити вільний розвиток особистості, захист прав людини і нації, безперешкодне здійснення основних демократичних свобод.

Джерела та література

1. Ковтун В. Історія Народного Руху України. — К., 1995. — 382 с.
2. Касянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. — К.: Либідь, 1995. — 224 с.
3. Гончарук Г. Народний Рух України: Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 380 с.
4. Діденко Ю. Народний Рух України у державотворчих процесах України (1989–2002). — Одеса: Астропринт, 2006. — 174 с.
5. Бойко О. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку. — К., 2002. — 306 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО). — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2768. Інформація “Про другі Всеукраїнські збори Народного Руху України”, від 31 жовтня 1990 р. — Арк. 107.
7. Тисяча років української суспільно-політичної думки (1989–2001 роки). — Т. IX. — К., 2001. — С. 122.
8. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 133.
9. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2769. — Арк. 15.
10. Другі всеукраїнські збори Народного Руху України (25–28 жовтня 1990 року): Документи. — К., 1990. — С. 53.
11. Другі всеукраїнські збори Народного Руху України (25–28 жовтня 1990 року): Документи. — Там само. — С. 131.
12. Літературна Україна. — 1990 р. — № 45. — 8 листопада. — С. 2.
13. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 110.
14. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 111.
15. Літературна Україна. — Там само — С. 2.
16. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 133.
17. Літературна Україна. — Там само — С. 2.
18. За вільну Україну. — 1990. — № 85. — 30 жовтня. — С. 2.
19. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 131.
20. Літературна Україна. — Там само. — С. 2.
21. Левко Лук'яненко. Не дам загинуть Україні. — К.: Софія, 1994. — С. 403.
22. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 131.
23. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 135.
24. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 142.

25. Тисяча років української суспільно-політичної думки. — Там само. — С. 149.
26. В'ячеслав Чорновіл: біографія, статті, цитати. — К., 2003. — С. 33.

Анотації

Дьяченко (Киндрачук) Н. М. Изменение главной цели Народного Руха Украины на Втором Всеукраинском съезде.

В этой статье автор рассматривает значение исторической роли проведения Второго Всеукраинского съезда Народного Руха Украины в борьбе за возрождение государственности и независимости Украины.

Diachenko (Kindrachuk) N. M. The shift of the main aim of Narodnyj Rukh of Ukraine in the Second All-Ukrainian meeting.

In this article the author reviews meaning of a historical role of the second all-Ukrainian meeting of Narodnyj Rukh of Ukraine in its fight for the rebirth of statehood and independence of Ukraine.

О. А. Коляструк

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОМІТЕТУ СПРИЯННЯ ВЧЕНИМ У 20-ТІ РР. ХХ СТ.

Доля національної інтелігенції за років радянської влади останнім часом привернула увагу багатьох українських учених. Спочатку її розглядали переважно крізь призму репресивних заходів режиму, потім дослідники зосередились на вивченні її професійно-фахових складових — вже достатньо ґрунтовно показана історія освітянської й академічної інтелігенції, літературно-мистецької, інженерно-технічної, духівництва, з'явилися розвідки про медично-лікарську та військову інтелігенцію. Значне місце в останніх дослідженнях відведено розкриттю матеріально-побутових умов життя і професійної діяльності. При цьому науковці згадують про заходи влади по виправленню злиденного становища працівників розумової і творчої галузей, зокрема крізь призму аналізу дій Комітету сприяння вченим. Втім спеціального дослідження, присвяченого Всеукраїнському комітету сприяння вченим (ВУКСУ), поки що не здійснено. Отже, об'єктом характеристики у нашій статті є початковий етап діяльності ВУКСУ, що охоплює 20-і рр. ХХ ст.